

Na dwóchsetlecie Ossolineum

Nie tylko książki : ossolińskie kolekcje i ich opiekunowie / pod redakcją Mariusza Dworsatschka. - Wrocław : Wydawnictwo Ossolineum, 2018. - 454, [2] strony : ilustracje (w tym kolorowe) ; 25 cm. - (Osso Wczoraj i Dziś). - ISBN 978-83-65588-31-9

W 2017 r. minęło 200 lat od założenia jednej z najbardziej zasłużonych dla polskiej kultury i nauki instytucji – Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (dalej ZNiO). Pasja kolekcjonerska jej fundatora, hr. Józefa Maksymiliana Ossolińskiego „obejmowała druki, rękopisy, przedstawienia ikoniczne, monety, medale i obiekty historii naturalnej – próbki minerałów, skamieliny i muszle. Choć stopień zainteresowania poszczególnymi przedmiotami był różny, hrabiemu przyświecała jedna intencja: gromadzić »wszystko co do umiejętności i sztuk ściąga się« [...]. Szczególną wagę przykładał on do pozyskiwania źródeł historycznych i literatury w najszerszym tego słowa znaczeniu. Jednocześnie stronił od modnego wówczas kolekcjonowania wydań bibliofilskich, dbając raczej o pozyskanie wydawnictw ogólnych i encyklopedycznych, a także różnego typu miscellaneów. Wymóg użyteczności, charakterystyczny dla *république des lettres*, był dla Ossolińskiego podstawowym nakazem i w dużej mierze decydował o kształcie zbiorów” (s. 150-151). Mimo krętych kolei losu, Ossolineum po dziś dzień realizuje cele założycielskie i jest instytucją, która wciąż pomnaża i upowszechnia zbiory, zwłaszcza w zakresie humanistyki, wspiera i prowadzi prace naukowo-badawcze oraz działalność wydawniczą.

Dla upamiętnienia obchodów 200-lecia Wydawnictwo Ossolineum, w serii „Osso Wczoraj i Dziś” – propagującej historię oraz bieżącą działalność ZNiO – wydało cztery publikacje jubileuszowe.

Pierwsza ukazała się *Księga darczyńców Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* (Wrocław 2017) pod redakcją Marty Pękalskiej, w której opisano sylwetki darczyńców prywatnych i działalność instytucji-donatorów, a także przekazane przez nich dary biblioteczne i muzealne, gromadzone przez lata kolekcje i pojedyncze obiekty. Kolejny *Skarbiec. 200 lat Ossoli-*

¹ Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

neum (Wrocław 2017) w wyborze i opracowaniu Marty Markowskiej przedstawił historię ZNiO w cytatach i obrazach. Bogaty wybór źródeł tekstowych i ikonograficznych ułożył się w barwną mozaikę wspomnień i relacji świadków istotnych wydarzeń w dziejach instytucji. Książka została przygotowana we współpracy z Ośrodkiem KARTA. Jej uzupełnieniem może być następna publikacja – przegląd najciekawszych wypowiedzi wygłoszonych przy okazji kolejnych rocznic ZNiO. Głosy uznanych reprezentantów polskiej kultury i nauki staraniem Marty Pękalskiej i Alicji Mitki zostały włączone do pracy *Jubileusze Ossolineum. Antologia tekstów* (Wrocław 2017).

Jako ostatnie opracowanie jubileuszowe wydane w serii „Osso Wczoraj i Dziś” ukazały się *Nie tylko książki. Ossolińskie kolekcje i ich opiekunowie* (Wrocław 2018) – monografia wieloautorska pod redakcją Mariusza Dworsatschka, prezentująca zbiory i działy Biblioteki Ossolineum oraz kolekcje muzealne, wchodzące w skład Muzeum Książat Lubomirskich.

Na strukturę książki składa się dziewięć rozdziałów – portretów każdego z działów Ossolineum, poprzedzonych spisem treści i „Wprowadzeniem”; zamykają ją „Biogramy”, przybliżające sylwetki zawodowe autorów.

We „Wprowadzeniu” (s. 7-14) Dworsatschek podkreśla fenomen ZNiO – bezcenne zbiory, będące swoistym nośnikiem tradycji między poszczególnymi epokami, pozytywną siłę przeobrażania się i rozwoju instytucji w kolejnych okresach historycznych oraz wybitnych opiekunów ossolińskich zbiorów, którzy znacząco wpłynęli na rozwój powierzonych im kolekcji. Redaktor zwraca też uwagę na kompozycję monografii oraz autokreacyjny sposób przedstawienia dziejów instytucji.

Rozdział pierwszy „Dział Rękopisów” (s. 15-102) autorstwa Agnieszki Knychalskiej-Jaskulskiej, Hanny Kuleszy, Andrzeja Nowaka, Elżbiety Ostromeckiej i Konrada Rzemienieckiego to skrupulatna relacja rozwoju zbioru manuskryptów – od zasobów rodzinnych fundatora Zakładu, Ossolińskiego, po XIX- i XX-wieczne dary bądź zakupy różnego rodzaju wartościowych materiałów. Autorzy charakteryzując spuścizny kolekcjonerów, pisarzy, artystów i uczonych przybliżają okoliczności ich nabywania, zwracając przy tym uwagę na politykę gromadzenia zbiorów prowadzoną w różnych okresach działalności ZNiO. Odrębnym wątkiem pracy są przeobrażenia związane z porządkowaniem, opracowaniem i zabezpieczaniem manuskryptów w XIX stuleciu, a następnie dzieje działu – od lwowskiego Biura Rękopisów i Archiwaliów, poprzez okres zarządu niemieckiego i sowieckiego, ewakuację zasobu do Polski, aż po jego scalanie w Ossolineum wrocławskim.

„Dział Starych Druków” (s. 103-147) pióra Doroty Sidorowicz-Mulak w porządku chronologicznym omawia najważniejsze wydarzenia w dziejach Zakładu z punktu widzenia pozyskiwania książki dawnej. W centrum uwagi Autorki znalazły się zespoły inkunabułów, druków XVI-wiecznych oraz dzieł dwóch kolejnych stuleci, w tym także pojedyncze rzadkie i efektowne egzemplarze. Księgi są opisywane w kontekście ich cech szczególnych, np.

okazałych opraw, defektów drukarskich, ale przede wszystkim przynależności kolekcji/dzieł do poprzednich właścicieli, potwierdzonej m.in. przez ekslibrisy, pieczęcie, dedykacje, spisy darczyńców. Sylwetki tych ostatnich, najhojniejszych, są zarysowane bardzo wyraziście. Autorka zgodnie z przyjętą koncepcją książki omawia też prace porządkowo-organizacyjne, inwentaryzacyjne, katalogowe, digitalizacyjne, wystawiennicze i badawcze prowadzone przez pracowników działu przez minione dwa stulecia.

Krzysztof Gluziński i Monika Jaremków w rozdziale „Dział Druków Zwartych” (s. 149-204) nawiązują do oświeceniowego ideału społecznej użyteczności uczonych, którego orędownikiem był J.M. Ossoliński. W tym aspekcie podejmują analizę jego założycielskiego zbioru druków (do 1827 r.) oraz opisują dynamikę rozwoju księgozbioru w kolejnych okresach, aż do początku XXI w. Zwracają uwagę m.in. na źródła wpływu (zakup, wymianę, dary i depozyty), zmieniające się na przestrzeni wieków zasady klasyfikacji książek, wyodrębniane kolekcje, sposoby i zakres ich udostępniania (w tym w czytelni naukowej) oraz zmieniające się potrzeby czytelnicze. Autorzy przywołują pamięć o zasłużonych dla działu bibliotekarzach, ale też przypominają dawnych użytkowników, przynależących później do elity intelektualno-kulturalnej i politycznej kraju.

W kolejnym rozdziale pt. „Dział Nowych Druków Ciągłych” (s. 205-253) Ryszard Nowakowski przedstawia losy ossolińskiego zbioru wydawnictw prasowych od roku 1801 wplecione w dzieje czasopiśmiennictwa polskiego, na tle najważniejszych wydarzeń historycznych. Wiadomości o ogólnoinformacyjnych i literacko-naukowych wydawnictwach periodycznych w zbiorach J.M. Ossolińskiego oraz zróżnicowanych tematycznie polskich (w tym również emigracyjnych) i zagranicznych drukach ciągłych XIX i XX stulecia uzupełniają wiadomości o sposobie ich pozyskiwania i opracowania (zarówno tradycyjnego jak i komputerowego systemu katalogowania, retrokonwersji i digitalizacji), selekcji i wymiany druków, a także prowadzonych w Ossolineum pracach badawczo-dokumentacyjnych. Autor wzbogaca opis zbioru o zestawienia statystyczne w ujęciu chronologicznym, tematycznym, typologicznym i topograficznym.

Piotr Galik kreśli historię ossolińskich dokumentów kartograficznych w rozdziale „Gabinet Kartografii” (s. 255-281). Mimo, że dział powstał w 1957 r. ten typ zbiorów był obecny już w kolekcji J.M. Ossolińskiego, a ich odrębność formalną i merytoryczną potwierdził spis inwentarzowy. P. Galik w ujęciu chronologicznym opisuje rozwój kolekcji map, planów miast, atlasów; zwraca przy tym uwagę na zmienną dynamikę jej rozwoju, źródła wpływu, zmiany składowania dokumentów. Rozdział zamyka charakterystyka zbiorów, w której Autor wyróżnia podstawowe kategorie dokumentów kartograficznych i ich twórców, wzmiankuje o technikach wykonania map, planów i atlasów, wymienia najbardziej wartościowe obiekty oraz darczyńców, porusza kwestię tworzenia kopii cyfrowych i udostępniania kolekcji w wersji multimedialnej.

„Dział Dokumentów Życia społecznego” (s. 283-308) autorstwa Liliany Nawrot-Łakomic, Barbary Otfinowskiej i Iwony Zygmunowicz porusza problem specyfiki i wartości druków ulotnych, stanowiących czasem jedyny dowód wydarzeń historycznych czy kulturalnych. Relacja na temat powstania (1964 r.) i rozwoju Działu poparta dorobkiem zawodowym kolejnych kierowników ukazuje nie tylko rozwój zbiorów, ale także ewolucję myślenia o tej kategorii dokumentów. Ossolińskie dżs-y są gromadzone i opracowywane pod kątem tematycznym, ze względu na formę, chronologię, zasięg terytorialny. Autorki w przeglądzie najcenniejszych druków ulotnych uwagę poświęcają m.in. dekretem, statutom, rozkazom, zawiadomieniom i cyrkularzom z lat 1840-1846, XIX-wiecznym teatraliom, afiszom i ulotkom, a także materiałom historycznym związanym z działalnością opozycji demokratycznej w latach 70. i 80. ubiegłego stulecia. Rozwijają też wiedzę na temat różnorodnych dokumentów z życia literackiego i artystycznego Wrocławia.

Program mikrofilmowania i digitalizacji wszystkich kategorii zbiorów ZNiO jest przedmiotem omówienia Moniki Huczek i Violetty Szymczyk – „Dział Mikroform i Zbiorów Cyfrowych” (s.309-343). Początki zbiorów mikroformowych (od 1950 r.), zadania nowo powstałej pracowni, udostępnianie zbiorów oraz stale unowocześniany sprzęt reprograficzny stanowią tło dla relacji z prac nad kopiowaniem roczników polskich i zagranicznych gazet i czasopism oraz wybranych materiałów bibliotecznymi (ze zbiorów ZNiO i innych bibliotek/institucji zewnętrznych). Autorki wymieniają tytuły zmikrofilmowanych periodyków i przechodzą do omówienia prac realizowanych w ramach Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej – digitalizację rękopisów i czasopism ze zbiorów lwowskich, a w tzw. projekcie norweskim – inkunabułów, poloników oraz periodyków, kalendarzy i druków obcych z wieków XVI-XVIII ze zbiorów ZNiO we Wrocławiu.

W strukturze Ossolineum działa odtworzone Muzeum Książąt Lubomirskich; w jego skład wchodzi Dział Sztuki oraz Dział Numizmatyczny (do 2016 r. noszące nazwę: Gabinet Grafiki i Gabinet Numizmatyczno-Sfragistyczny).

Katarzyna Kenc historii i zbiorom pierwszego z ich poświęca rozdział pt. „Dział Sztuki” (s. 345-400). Pod kątem wartości ikonograficznej i dokumentacyjnej charakteryzuje fragmenty kolekcji gromadzonych w Ossolineum w okresie jego lwowskiej historii, jak i powojenne nabytki, dary i depozyty. Opisuje powiększanie się kolekcji polskiego i europejskiego malarstwa, grafiki i rycin, a także zbioru ekslibrisów, miniatur, fotografii i reprodukcji. Relacji towarzyszy przekaz na temat przechowywania, opracowania i udostępniania zbiorów artystycznych, a także działalności wystawienniczej i publikacyjnej. Oprócz postaci poprzednich właścicieli zbiorów, darczyńców oraz wybitnych artystów, zarysowane są również sylwetki opiekunów i badaczy tego zasobu.

Ostatni rozdział pt. „Dział Numizmatyczny” (s. 401-451) przygotowali Robert Forysiak-Wójciński i Łukasz Koniarek. Wychodząc od zainteresowań numizmatycznych i medalierskich J.M. Ossolińskiego i Henryka

Lubomirskiego opisali systematyczny wzrost kolekcji aż po czasy współczesne. Uwagę poświęcili zarówno szczególnie cennym obiektom i zespołom dawnych monet, medali, obiektów falerystycznych, jak i ich badaczom. Z podobnej perspektywy scharakteryzowali zbiory sfragistyczne, a w nich kolekcje: tłoków i stempli pieczętnych, pieczęci woskowych, papierowych, suchych i nalewkowych oraz bulli, a także różnego rodzaju reprodukcji.

Książkę zamykają „Biogramy” (s. 452-455), gdzie w kolejności alfabetycznej opublikowano krótkie sylwetki zawodowe autorów – pracowników ZNiO; notki dają wgląd w wykształcenie kierunkowe, zainteresowania badawcze i dorobek publikacyjny.

Publikacja *Nie tylko książki. Ossolińskie kolekcje i ich opiekunowie* wyczerpująco omawia 200-letnie dzieje ZNiO pod kątem losów gromadzonych tam kolekcji i ich kustoszy. Autorzy poszczególnych rozdziałów-monografii spenetrowali poznawczo tę bogatą problematykę i w sposób przeglądowy ukazali zagadnienia wiążące się z tak postawionym tematem. Pomogła im w tym rozległa wiedza, kompetencje i doświadczenie badawcze oraz znajomość literatury przedmiotu. Ossolińskie kolekcje jawią się w tym opracowaniu jako znaczące zabytki kultury i ważny materiał źródłowy do badań naukowych w podstawowych dziedzinach humanistyki. Pamięć o opiekunach zbiorów jest wyrazem uznania i szacunku dla ich dokonań w zachowaniu tych dóbr kultury.

Do każdego rozdziału została dołączona bibliografia, ułożona alfabetycznie. Zebrane piśmiennictwo jest wyborem z bogatej literatury przedmiotu. Obejmuje materiały źródłowe, m.in. dokumentację Archiwum Zakładowego we Lwowie i Archiwum ZNiO we Wrocławiu, sprawozdania z działalności, inwentarze i katalogi zbiorów ossolińskich oraz wyniki badań – książki, artykuły, publikacje elektroniczne.

Tekstowi towarzyszy bogaty materiał ilustracyjny – fotografie szczególnie cennych materiałów bibliotecznych i obiektów muzealnych, zdjęcia historycznych i współczesnych wnętrz ZNiO, tabele prezentujące dane statystyczne. Niedostatkami jest brak indeksów, w szczególności indeksu osobowego, ułatwiającego odnalezienie w publikacji nazwisk darczyńców, twórców oraz bibliotekarzy.

Rekomendując lekturę omawianej publikacji, należy podzielić przekonanie Dworsatschka, że „książka wnosi swój wkład w przybliżenie jednego z kluczowych obszarów działalności Ossolineum, instytucji niepowtarzalnej i zaangażowanej w ochronę dorobku pokoleń, choć często skazanej na przewyżnienie skutków trudnej historii – zawsze jednak cenionej i obdarzanej zaufaniem” (s. 14).

Tematyka oraz wielowątkowość publikacji sprawiają, że może ona znaleźć odbiorców zarówno wśród bibliologów i bibliotekarzy, jak też wśród historyków kultury, badaczy literatury i czasopiśmiennictwa, muzealników. Mogą po nią również sięgnąć osoby hobbystycznie zainteresowane szeroko pojętą kulturą i historią.